

Larysa KORZH-USENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department
of the Management of Education and Pedagogy of High School,
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko (Sumy, Ukraine)

Лариса КОРЖ-УСЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи,
Сумський державний університет імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)
korzhusenko.lv.73@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-9538-4147

Bibliographic description of the article: Korzh-Usenko L. (2025). National-patriotic education of student youth: pedagogical traditions and contemporary challenges. *Mountain School of the Ukrainian Carpathians*. 32. 82-85.

Бібліографічний опис статті: Корж-Усенко Л. (2025). Національно-патріотичне виховання студентської молоді: педагогічні традиції та сучасні виклики. *Гірська школа Українських Карпат*. 32. 82-85.

УДК 37.015.31:172.15]“18/191”(092)

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH: PEDAGOGICAL TRADITIONS AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Abstract. The article analyzes the regulatory, legal, theoretical and methodological foundations for the development of national-patriotic education of youth under contemporary conditions. It generalizes the origins of Ukrainian pedagogical thought and the approaches of prominent representatives of the Ukrainian national elite of the 19th and early 20th centuries to defining the essence and role of national-patriotic education of the younger generation. The article reveals the evolution of ideas of Ukrainian pedagogical thought on the formation of the Ukrainian educational ideal, defining the tasks, principles, and means of national-patriotic education. The importance of the principle of folk-based (national) education in shaping personality is highlighted.

The significance of the creative legacy of prominent Ukrainian educators, public and educational figures is actualized as a means of affirming national and universal spiritual values and forming the civic consciousness of the younger generation in the face of modern challenges and risks. The role of teachers as moral authorities and role models for students is outlined, demonstrating, through their own example, civic position, commitment to preserving national identity and active involvement in social processes.

The article reveals the possibilities of introducing innovative educational technologies in the process of national-patriotic education of student youth and outlines key directions for using innovations to form a nationally conscious personality among higher education students. A series of recommendations is proposed to optimize the process of national-patriotic education of student youth under contemporary challenges.

Keywords: national-patriotic education, national elite, Ukrainian intelligentsia, national identity, Ukrainian educational ideal, national consciousness, mentality, civic position, young generation, student youth.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ПЕДАГОГІЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Анотація. У статті проаналізовано нормативно-правові та теоретико-методологічні засади розвитку національно-патріотичного виховання молоді в умовах сучасності, здійснено узагальнення витоків української педагогічної думки, підходів чільних представників української національної еліти XIX – початку XX століття до визначення сутності і ролі національно-патріотичного виховання молодого покоління. Розкрито розвиток поглядів репрезентантів української педагогічної думки на формування українського виховного ідеалу, визначення завдань, принципів і засобів національно-патріотичного виховання. Акцентовано увагу на важливості принципу народності виховання у формуванні особистості.

Актуалізовано значущість творчого доробку видатних українських педагогів, громадських та освітніх діячів для утвердження національних та загальнолюдських духовних цінностей, формування громадянської свідомості молодого покоління в умовах сучасних викликів і ризиків.

Підкреслено роль викладачів, як провідників і моральних авторитетів для студентської молоді, які своїм особистим прикладом мають засвідчувати власну громадянську позицію, прагнення до збереження національної ідентичності та активної участі в перебігу суспільних процесів. Розкрито можливості впровадження інноваційних освітніх технологій у процесі національно-патріотичного виховання студентської молоді; окреслено основні напрями використання інновацій для формування національної свідомості особистості здобувача вищої освіти.

Запропоновано низку рекомендацій, спрямованих на активізацію процесу національно-патріотичного виховання студентської молоді в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національна еліта, українська інтелігенція, національна ідентичність, український виховний ідеал, національна свідомість, менталітет, громадянська позиція, молоде покоління, студентська молодь.

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів формування національної ідентичності набуває стратегічного значення для збереження державності й культурної цілісності України, на чому наголошується в основних нормативно-правових документах в галузі освіти. Провідним інструментом трансляції національних цінностей і формування патріотичних почуттів є організація національно-патріотичного виховання молодого покоління. Сьогодні в Україні є чинними низка нормативно-правових актів, що регламентують національно-патріотичне виховання молоді. Передусім, це закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про культуру», «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року», в яких наголошується на необхідності збереження національної ідентичності.

До основоположних принципів освіти, згідно зі статтею 3 Закону України «Про освіту», належить принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної свідомості, патріотизму і поваги до культурних надбань українського народу та інших народів світу (Про вищу, 2014). Згідно з «Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України», метою національно-патріотичного виховання визначено «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» (Концепція, 2022).

Відповідно статтею 5 Закону України «Про вищу освіту» утверджується принцип національної спрямованості освіти, що реалізується передусім завдяки вивченню української мови, літератури, історії та культури, а також інших мов і культур (Про вищу, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінний внесок у розробку теоретико-методологічних засад національно-патріотичного виховання здійснили українські вчені-педагоги, дослідження яких слугують підґрунтям для створення сучасних освітніх програм та виховних стратегій. Передусім це наукові дослідження А. Бойко, О. Вишневського, С. Гончаренка, П. Дроб'язко, М. Євтуха, В. Кононенка, І. Матюші, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Г. Філіпчука, М. Фіцули, М. Чепіль. Доробок В. Борисова, О. Кін, Л. Корж-Усенко, Л. Оршанського, П. Ситник, А. Терещук спрямований на вивчення впливу історичних та соціально-політичних чинників на формування національної ідентичності та їх адаптацію до сучасних умов.

О. Вишневський у виданні «Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Вступ до системного дослідження» наголосив на важливості відродження автентичних цінностей, поєднаних із твердістю характеру та активною життєвою позицією сучасного українця. У праці «Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення» О. Сухомлинською розкрито взаємозв'язок патріотичного, національного та громадянського виховання. Розвідки І.Вдовенко, В. Кривди, А. Кузьмінського, В. Кульчицького, Л. Олійник, В. Омеляненко є важливими з позиції впровадження інноваційних методів національно-патріотичного виховання в сучасних умовах. М. Гриценко і В. Плахтій пропонують нові підходи до формування національної свідомості на основі інтеграції міжкультурних компетентностей та створення освітніх просторів, відкритих до діалогу, з метою поєднання національних традицій із цінностями сучасного глобалізованого світу. Л. Крамаренко і Л. Кулішенко наголошують, що важливо не тільки передавати знання про історію та культуру нації, але й формувати почуття відповідальності за майбутнє країни, особливо серед студентів педагогічних університетів – майбутніх носіїв національних цінностей для наступних поколінь. Д. Петрунчак характеризує систему національно-патріотичного виховання з урахуванням реалій воєнного часу.

Мета дослідження – обґрунтувати витоки, традиції та сучасні наукові підходи до національно-патріотичного виховання студентської молоді в контексті викликів сучасності.

Методи дослідження – метод аналізу й синтезу, порівняння, узагальнення, вивчення нормативно-правових документів щодо національно-патріотичного виховання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз джерел засвідчує, що істотний вплив на розвиток української педагогічної традиції у XIX – на початку XX ст. мали ідеї кордоцентризму: очевидною є спорідненість шевченкового ідеалу «істинної сердечної людини», та метою педагогічної діяльності Григорія Сковороди, спрямованою на «ушляхетнення серця». Т. Шевченко розвивав ідею сродності Г. Сковороди, закликав плекати патріотичні почуття, виборювати власні права, розвивати самостійність мислення, черпаючи знання із чужих та своїх джерел. Для національної інтелігенції Т. Шевченко був взірцем титанічного прагнення до самореалізації, виразником ідей соціальної, національної та індивідуальної свободи (Корж-Усенко, 2020, с. 402). В українській педагогічній думці XIX ст. посилюлася увага до принципу народності виховання та вивчення народно-педагогічної мудрості. На національно-ментальному підґрунті виховання наголошував видатний педагог К. Ушинський.

Ідеї народності виховання розвивали у педагогічній та літературній творчості Ганна Барвінок (Олександра Білозерська, дружина П. Куліша) і Олена Пчілка (Ольга Косач, мати Лесі Українки), які намагалися наочно засвідчити власну національну ідентичність та запровадили моду на українську вишиванку серед представниць української

інтелігенції. За переконанням Олени Пчілки, невігластво, бездуховність, зневага до всього рідного українського, комплекс меншовартості, рабська психологія породжували перевертнів, моральних нікчем, які заважають поступу суспільства (Пчілка, 1917, с. 3). Першою визначною діячкою, що задекларувала себе під псевдонімом Українка була Христина Алчевська, яка теж часто одягала вишиванку, що підкреслити свій зв'язок з українським народом. Алчевську називали ще й Гетьманшою, адже її чоловік був фундатором української громади в Харкові, а сама Алчевська стала засновницею Харківської недільної школи, в якій попри заборони вивчалися твори української літератури і влаштовувалися українські свята.

Серед чоловіків першими вишиванки почали носити хлопоман Володимир Антонович (ще як студент, а згодом - професор Київського університету, засновник славнозвісної київської історичної школи, серед учнів якого були такі знані вчені як Михайло Грушевський і Дмитро Багалій), а також професор Михайло Драгоманов, змушений через звинувачення в політичній неблагонадійності залишити Російську імперію, водночас активно захищаючи права української мови і національної культури за кордоном. В. Антонович і М. Драгоманов - репрезентанти інтелектуального середовища київської громади, наголошували на важливості звернення до народних традицій та ідеалів виховання.

Активним борцем за рідну школу був письменник і педагог Борис Грінченко – голова київського товариства «Прсвіта», який закликав до наполегливої праці задля піднесення освіти, культури й добробуту українського народу. Необхідність формування духовно незалежної особистості з розвиненим почуттям особистості і національної гідності Леся Українка, яка стверджувала: «для нас, «молодих українців», починається нова епоха національної самосвідомості» (Українка, 1978, с. 86). Тому Іван Франко цілком слушно назвав нову генерацію активної й національно свідомої інтелігенції «Молодою Україною», підкреслюючи, що «ми мусимо навчитися чути себе українцями», «пізнати свою Україну» в усіх проявах, творити нові освітні традиції для дослідження рідного краю (Франко, 2006).

На початку XX століття національна ідея набувала статусу провідної в теорії виховання. Метою Івана Боберського - лідера сокільського руху стало творення національної системи виховання елітарної генерації української молоді на основі загартування волі й характеру, зміцнення гармонії душі й тіла (Корж-Усенко, 2020, с. 402). В. Пачовський розглядав індивідуалізм, демократизм, гуманізм, кордоцентизм як питомі складові менталітету українців, основу європоцентричних цінностей модерної української нації. Водночас у працях вченого аргументовано потребу активізації самовиховання молоді для нейтралізації вад національної вдачі українців: крайній індивідуалізм, ігнорування громадських і корпоративних інтересів, консервативність, максималізм, лінькуватість, лицемірство, пасивність, стихійний анархізм, комплекс меншовартості (Пачовський, 1917, с. 14).

Творцем цілісної національної системи виховання стала відома освітня діячка і педагог Софія Русова, яка була переконана, що найвищим щаблем соціалізації особистості є усвідомлення людиною свого національно-громадського статусу (Русова, 1918). Український виховний ідеал - вірність Богові і Батьківщині, обґрунтував педагог Григорій Ващенко, що не втратило актуальності і в наш час.

Поділяємо думку сучасних вчених про те, що національно-патріотичне виховання молоді в умовах сьогодення ґрунтується на пріоритеті гуманістичних та демократичних цінностей, повазі до конституційних прав і свобод громадянина, на принципах державної спрямованості, науковості, поваги до історичних, патріотичних та бойових традицій українського народу, а зміст визначається державними інтересами України та необхідністю збереження національної безпеки (Петрунчак, 2024, с.84).

Відповідно на сучасному етапі важливими завданнями для викладачів закладів вищої освіти є формування критичного мислення здобувачів, здатності до адекватного сприйняття інформації, розвиток навичок медіаграмотності, формування у студентів особистості та національної гідності, поваги до національних символів і відповідальності за долю країни. Оскільки особистість формується особистістю, то педагоги вищої школи мають усвідомлювати свою місію провідників і моральних авторитетів для молодого покоління, своїм особистим прикладом мають засвідчувати власну громадянську позицію, утверджувати цінність національної ідентичності та залученість до перебігу суспільних процесів.

Узагальнення наукової літератури показує, що основними напрямками використання інноваційних підходів до національно-патріотичного виховання здобувача вищої освіти є:

- використання сучасних цифрових платформ, що дають змогу розробляти та впроваджувати освітні курси національно-патріотичного спрямування);
- залучення новітніх мультимедійних освітніх ресурсів (відеолекції, освітні аудіо- та відеоматеріали, інтерактивні вправи, онлайн-ігри, історичні квести, віртуальні музеї, онлайн-екскурсії, навчальні додатки, а також соціальні мережі та блоги, що ознайомлюють здобувачів вищої освіти зі здобутками української культури, видатними особистостями та знаковими подіями історії, актуальними проблемами сьогодення), що дозволяє робити навчання більш захоплюючим та підвищувати ефективність освітнього процесу;
- реалізація проектних форм навчання, що розвивають критичне мислення і розкривають творчий потенціал студентів, сприяють залученню здобувачів вищої освіти до створення власних освітніх продуктів, спрямованих на популяризацію національних цінностей у молодіжному середовищі;
- впровадження інтерактивних методів навчання, серед яких круглі столи та конференції відповідного спрямування, дебати з актуальної тематики, інтерактивні вистави, симуляції історичних подій, віртуальна

реальність, що дозволяють студентам пережити відчуття причетності до національної спадщини, сприяючи емоційному залученню студентів до освітнього процесу; аналізувати актуальні проблеми та пропонувати власні бачення;

- здійснення активної позанавчальної освітньо-виховної діяльності, передусім завдяки стимулюванню участі здобувачів вищої освіти у волонтерських ініціативах, колективних творчих справах, культурних заходах (фестивалях, різних культурних проектах,), дискусійних клубах, спрямованих на популяризацію у студентському середовищі національної культури, та висвітленню такої діяльності у соціальних мережах, що впливає на розвиток національної ідентичності та соціальної відповідальності студентської молоді (Кін О., 2021; Федорович А., Хохлов А., 2020).

До рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу національно-патріотичного виховання студентської молоді належать:

- посилення міждисциплінарних зв'язків, завдяки яким національна складова впроваджується у викладання різних дисциплін;
- розробка інтегрованих навчальних курсів з акцентом на історичну пам'ять, культурну спадщину та громадський активізм;
- проведення тренінгів для викладачів вищої школи з методології та методики національно-патріотичного виховання молоді;
- використання цифрових технологій для створення інтерактивного контенту з національної тематики та активне його впровадження в освітній процес;
- стимулювання студентів до участі у волонтерських проектах, культурних заходах і дискусійних клубах з відповідної проблематики;
- активізація співпраці між освітніми установами, громадськими організаціями та культурними установами для посилення виховного впливу на студентську молодь.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, національно-патріотичне виховання є багатограним комплексним процесом, що потребує врахування історичних, соціальних і психологічних аспектів. Для педагогів і громадських діячів XIX – початку XX ст. характерним був акцент на необхідності формування духовно незалежної, активної особистості з розвиненим почуттям особистої та національної гідності. Сучасні університети мають унікальну можливість впливати на студентську молодь, забезпечуючи не лише академічну підготовку, а й виховання свідомих, патріотично налаштованих громадян, здатних до активної участі у житті суспільства. Адаптація змісту навчальних дисциплін до пріоритетів національно-патріотичного виховання студентської молоді, створення сприятливого виховного середовища та підвищення професійної компетентності викладачів можуть забезпечити високий рівень ефективності виховного впливу на національну свідомість молодого покоління.

Перспективи подальшого розроблення означеної теми можуть бути пов'язаними з вивченням можливостей новітніх цифрових ресурсів для підвищення ефективності національно-патріотичного виховання студентської молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c35937>
- Кін О. М. Формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності: історія, теорія, практика: монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2021. 380 с.
- Корж-Усенко Л. В. (2020). Ідея національно-патріотичного виховання в українській педагогічній думці XIX – початку XX ст. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 8 (102). С. 399–409.
- Кульчицький В. (2019). Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». № 1(44). С. 88–92.
- Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Законодавство України : база даних / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Законодавство України : база даних / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Пачовський, В. (1917). Українці як народ. Нью-Йорк.
- Петрунчак, Д. В. Національно-патріотичне виховання української молоді в умовах соціокультурних перетворень. <https://enpui.npu.edu.ua/handle/123456789/46285>
- Пчілка, Олена (1917). Український національний скарб. Газета Гадяцького земства, 52, 3.
- Русова, С. Ф. (1918). Дещо з філософії виховання. Вільна українська школа, 10, 304–316.
- Сухомлинська О. (2010). Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. Шлях освіти. № 2. С. 10–14.

Received
Accepted

05.03.2025
25.03.2025